

AVRUPA'YA RAĞMEN AVRUPA TOPLULUĞU'NA GİRİŞ TEŞEBBÜSÜ

Ahmet Ertürk

Bugüne kadar sadece 'savaş' veya 'seferberlik' gibi olağanüstü hallerde gösterilen 'millî beraberlik ruhu', Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'nun (A.T.) tam üyelik başvurusu etrafında yeniden ve büyük bir coşkuyla sergilendi. "Cumhuriyet tarihinin en önemli kararı" veya "devrim niteliğinde bir adım" vs. gibi tanımlamalarla karşılanması, başvuru kararının yarattığı coşkunun en belirgin işaretidir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin, kuruluşundan bu yana, hatta daha da gerilere gidersek 19. yüzyıl başlarından itibaren bir Batı ülkesi olmayı hedeflediği, sosyal ve kültürel politikaları yönlendiren temel ilkenin 'batılılaşma' olduğu açık iken, formel ve ekonomik niteliği ağır basan A.T.'na başvuru kararının böylesine coşkulu tanımlamalarla karşılanmasının sebebi nedir?

Kanaatimizce, bu coşkunun temel sebebi, tam üyelik müracaatının kabul edilmesinin iki asırlık batılılaşma çabalarının 'resmen tescili' veya 'onaylanması' olarak görülmesidir. Ancak, aşağıda genişçe temas edeceğimiz gibi, başvurunun yapılması ile birlikte (ve hatta daha önce) Türkiye'nin ne ölçüde batılı bir toplum olduğu yolunda gerek Batı'da gerekse Türkiye'de yoğun tartışmalar da başladı.

Batılılaşma Sürecinin Yeni Bir Halkası (mı?)

A.T.'na tam üyelik başvurusu, Türkiye'nin Osmanlı'dan devraldığı batılılaşma serüveninin sosyal ve kültürel boyutunu yeniden ön plana çıkardı. Başından beri, belli bir çevrenin dışında, tamamen ekonomik bir birleşme olayı olarak takdim edilen A.T. ile ilişkiler, tam üyelik başvurusu ile birlikte, daha doğrusu bu başvurunun yapılacağı tahmin edilmeye başlandığı günlerden bu yana, sosyal ve kültürel düzeyde 18. ve 19. yüzyıllardaki ilişkilere hakim olan söylemi yeniden canlandırdı.

Geçmişteki söylem neydi? Türklerin müslüman olduğu, farklı bir kültür ve medeniyet dünyasına dahil bulunduğu, bu kültürün ve medeniyetin korunmasının Batı ile bütünleşmeye engel teşkil edeceği, vs. Bunlar açıktan açığa söylenen şeylerdi. Bir de ancak kritik dönemlerde (mesela bugün) yüksek sesle dile getirilen, ama Türkiye ile ilgili yaklaşımların temelinde her zaman yer almış olan belli bir 'batılı tavrı' vardı. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması da bu tavrı değiştirmede. Değiştirmeye yetmedi. Bu tavrın ifadesi, açıklanması, savunulma biçimleri değişse de, ana çizgileri aynı kaldı: Türkler'in saldırganlığı, bağnazlığı, geriliği, vs.

Bu tavrın Türkiye'deki izdüşümü de, aynı şekilde istikrarlı bir seyir takibetti. 19. yüzyılın batılılaşma ve modernleşme taraftarı siyasi kadrolarının ve ay-

dınlarının bundan anladıkları, seçkin bir zümrenin batılı zevkler ve tavırlar edinme sığılğından ibaretti. Mensub oldukları toplumun çözölme nedenlerini sosyal, ekonomik ve tarihsel bir analize tabi tutarak ciddi sonuçlara varmak ve bu sonuçlardan hareketle batılların da ciddiye alacağı yeni toplum projeleri sunmak yerine, yukarda değındığımız sömürgecilik kokan bir söylemi aynen benimsemekten öteye gitmediler. Bu tavrın hiçbir zaman Batı tarafından da ciddiye alınmadığı ve bu tür kadroların varlığının Batı'nın Türkiye'ye bakışını değıştirmeye yetmediğı açıktır.

A.T.'na tam üyelik başvurusu ile birlikte, bu ortak söylem yeniden bütün çıplaklığıyla canlandı ve tartışmalara hakim olmaya başladı.

1800'lerdeki batılılaşma çabalarının temel amacı, bir yoruma göre, Batı sisteminin rasyonalizmini, kuralcılığını, objektifliğini, mülkiyet düşüncesini alarak bir bakıma Osmanlı bürokrasisini (asker-sivil) ve azınlık tacirlerini devlette (padişahın temsil ettiği otoriteye) karşı korumaktı. Başka bir deyişle, uzun vadeli bir toplumsal dönüşümün tohumlarını ekmeye yönelik düşünsel ve kurumsal bir reform girişimi olmayıp, belli otorite odaklarının çıkarlarını korumaya yönelik formel düzenlemeler biçiminde yürümüştü o yıllardaki (ve daha sonraki) batılılaşma çabaları. Bu çabalar ile bugün A.T.'na girmeyi savunan bazı çevrelerin gerekçeleri arasında ilginç bir paralellik görölmektedir. A.T.'na girmenin Türkiye'de demokrasiyi kökleştireceğı, askeri müdahaleleri önleyeceğı, vatandaşın temel hak ve özgürlüklerini 'otorite'yi temsil eden güçlere karşı teminat altına alacağı ileri sürölmektedir.

Her iki yaklaşımda ortak olan yan, demokrasinin yerleşmesini de kapsayan sosyal ve ekonomik gelişmenin belli bir kurumlaşmaya, kültürel olgunluğa, ekonomik güçlerin nitel değışimine bağılı olduğunu göz ardı edip, batılı toplum olma yolundaki irade beyanı ile bütün sorunların hemen çözümleneceğine inanmalarıdır. İç dinamiklerin işleyişine aldırılmayarak dışardan medet ve gerektiğinde müdahale ummayı temsil eden böyle bir tavrın doğal sonucu, toplumun geçmişi ve bugünü üstüne sağlıklı bir değerlendirme yapmamak ve gelecekle ilgili hiçbir proje üretememektir.

Öte yandan, batı toplumuna katılma yolundaki bu tek taraflı irade beyanının Batı nezdinde de fazla bir anlam ifade etmediğı, son tartışmalarla ortaya çıkmış bulunmaktadır. Batı, Türkiye'yi hâlâ 'hasta adam' görme önyargısından kurtulabilmiş değildir. Tam üyelik başvurusunun gündeme gelmesiyle birlikte Türkiye'nin ne ölçüde batılı olduğuna yönelik tartışmaların da batı mediasında sıkça yer alması, başvuru kararının büyük bir rahatsızlık yarattığını göstermektedir. Bu konuda ileri sürölen gerekçeler (dinî duyguların yeniden canlanması) bizzat Batı'nındemokratikliğini tartışma konusu yapacak kadar bağınazcadır.

Gerçekten, Türkiye'de siyasal irade, iş kesimi ve aydın zümre A.T.'na tam üyelik başvurusuyla birlikte başlayan tartışma platformunda ekonomik, sosyal ve siyasal hayatın batılı değerler üzerine kurulması gerekliliğini ittifakla vurgulamalarına rağmen, Batı'da meydana gelen endişenin ve korkunun mantıklı bir açıklaması yoktur. Batı değerlerinin en önemlilerinden biri, bizzat bu değerleri de eleştiren çeşitli ideolojik ve kültürel hareketlerin barınabilmesine imkan vermesi olduğu, Batı'nın da sıkça ileri sürdüğü bir üstünlük faktörüdür. O halde, başka bir ülke te bu değerlerin, herne hedef uğruna olursa olsun, tartışılmasını abartarak dolaylı da olsa Batı sistemini tehdit eden bir hareket olarak değerlendirmesi, bir çifte standard uygulaması olarak görölmektedir.

Ekonomide Durum

Politik ve kültürel düzeyde Batı dünyasına ve özellikle Avrupa'ya yaklaşımda sergilenen 'istikrarlı çizgi'ye karşılık, ekonomide daha atılımcı bir süreç yaşanmıştır. İş dünyası, ekonominin tabiatı gereği, bugün Batı'ya karşı daha rekabetçi ve daha kişilikli bir görünüm arz etmektedir.

Gerçekten, 19. yüzyılın Mustafa Reşit Paşa'sı ile bugünün herhangi bir devlet adamı arasında genelde Batı'ya, batılılaşmaya ve özel olarak da Avrupa'ya bakışta çok büyük bir farklılık yoktur. Aydınlar cephesinde de durum, çok büyük bir azınlık dışında, hemen hemen aynıdır. Batılılaşma, batılı değerler edinme, her zaman en başta gelen hedef olmuştur. Batı düşüncesine ve değerlerine karşı eleştirel bir yaklaşımdan çok, hayranlık, takdir ve taklit kelimeleriyle ifade edilebilecek duygusal bir bakış hakim olmuştur. Oysa bugünün işadamları, müteşebbis zümresi ile geçtiğimiz yüzyılın azınlık tacirleri veya küçük esnaf ve sanatkârı arasında çok nitelikli bir farklılaşmanın mevcut olduğu görülmektedir.

1913 ve 1915 yıllarını kapsayan ve sonuçları 1917 yılında yayımlanan bir sanayi istatistik'ine göre, istatistik kapsamına giren mali işyerleri sayısının 1913 yılında 252, 1915 yılında ise 264 olduğu belirtiliyordu. Ayrıca, bu yıllar için, sırasıyla 17 ve 18 tali kuruluşa yer verilmişti. Sayım dışı bırakılan iş kolları da (ispirtolu içkiler, ayakkabı, hazır elbise, vb.) dahil edilirse, toplam kuruluş sayısının 300'ü ancak geçeceği ifade edilmişti. Sayım sonuçlarına göre, tüm işyerlerinin yüzde 28'ine yakını gıda sanayii, yine aynı orandaki kuruluş da dokuma sanayii kolunda faaliyet gösteriyordu. İstatistik kapsamına giren kuruluşlarda 1913 yılında 16.975 kişi çalışırken, bu rakamın 1915'te 14.060'a düştüğü görülüyordu. 1915 yılında 264 kuruluştan 214'ü gerçek kişilere aitken, 28 kuruluş anonim şirket olarak kayda geçmişti. Kuruluşlardan 22'si hükümet ve Hazine'nin elinde gözükiyordu. İstatistik sonuçları üzerinde yapılan bir araştırmaya göre, gerçek kişilere ait işyerlerinin ancak 42'si, oran olarak da yüzde 19.6'sı Türk-İslam unsurunun mülkiyetinde idi. Geri kalan yüzde 80.4'ü ise gayri-müslimlerin elinde idi¹.

Ekonominin genel göstergelerinde de çarpıcı bir gelişme yaşanmıştır. Milli gelirin bileşimini incelediğimizde, 1927 yılında tarımın milli gelir içindeki payının yüzde 67, hizmetlerin payının yüzde 23, sanayiinin payının ise sadece yüzde 10 olduğu; bu rakamların 1950 yılında sırasıyla yüzde 52, 32 ve 16'ya çıktığı; 1986 yılında ise yine sırasıyla yüzde 17.5, 51.7 ve 30.1 olarak gerçekleştiği görülür. Sanayiinin milli gelir içindeki payı, 60 yıllık süre içinde yüzde 10'dan yüzde 30'a yükselmiştir.

Bu gelişmede, geçmişte uygulanan ithal ikamesi politikasının, yüksek korumacılığın ve devlet eliyle büyük sanayi tesislerinin kurulmasının önemli payı olduğu inkâr edilemez. Bu, madalyonun bir yüzüdür. Öteki yüzünde ise, düşük verimlilikle ve yüksek maliyetlerle üretim yapan, çarpık bir finans yapısına sahip, sadece iç piyasa için üretim yapan bir sanayi yapısı bulunmaktadır. Bu sağlıksız yapının da sebebi, yine geçmişte uygulanan sanayileşme politikalarıdır; daha doğrusu, bu politikalarda gerekli ayarlamaların (adjustments) zamanında yapılmamasıdır.

1980 yılı, bu açıdan bir dönüm noktasını temsil etmektedir. 1980 sonrası dönemde, ekonomi politikalarında bir yön değişikliği gerçekleştirilmek istenmiştir. Bu değişikliğin özü, kapalı bir ekonomiden dışa açık bir ekonomiye

¹ Zafer Toprak, *Türkiye'de Millî İktisat (1908-1918)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982.

geçişi sağlamak; başka bir deyişle, ekonomiyi dış rekabete açmak olmuştur. Bu amaçla, dış ticaret, kambiyo, fiyatlandırma ve sübvansiyon politikaları kullanılmıştır.

Ekonominin dış rekabete açılmasının başlıca iki kriteri vardır:

a) Korumanın miktar sınırlamalarından tarifelere kayması;

b) Koruma oranlarının düzeyinde ve sanayiler arası dağılımında düşüş sağlanması.

1980 sonrası gelişmelerle ilgili bazı veriler, bu her iki kriterin de gerçekleştiğini göstermektedir.

“1984 İthalat Rejimiyle ithali yasak mallar 1800’den 459’a indirilmiştir. Daha sonra (1985 Nisan ayından itibaren) uyuşturucu maddeler, silah, mühimmat ve bunların aksam ve parçaları ile özel kanunlarla ithali yasaklanmış olanlar dışında ithali yasak madde bırakılmamıştır. 1984 yılı başından izne bağlı mallar listesinde 1000 mal mevcutken, bu rakam 1985’te 625’e, 1986’da ise 245’e indirilmiştir. 1985 yılında libere ithalatın genel ithalat içindeki payı yüzde 80’e ulaşmıştır...”²

“1984 İthalat Rejimiyle tahsisli ithalatın kaldırılması yanında ithalattan alınan gümrük vergisi ve istihsal vergisi oranları da değiştirilmiştir. 99 tarife pozisyonundan 59’unda gümrük ve istihsal vergileri değiştirilmiştir. Bu işlem sonucu etkilenen ithalat büyüklüğü, 1981 yılı ithalatının petrol dahil yüzde 18.4’üne, petrol hariç yüzde 32.6’sına eşittir...”²

1984’den sonra yurtiçi sanayiın koruma oranlarında da bir düşüş gerçekleşmiştir.” ...1984’den önce tüm sanayiler için ortalama Nominal Koruma Oranları yüzde 76.3 ve sanayiler arası dağılımın standard sapması 54.8 iken, gümrük tarifelerinin değişmesi ile bu değerler yüzde 48.9 ve 39.2’ye düşmüştür. Böylece, 1984 İthalat Rejimiyle nominal oranlar düşmüş ve korumacılığın sağladığı teşviklerin sanayiler arasındaki farklılığı azalmıştır.”³

Dış pazarlar açısından bakıldığında, 1980 sonrası politikalarının, günümüz Türk işadamaına objektif bir “rekabet gücü” kazandırmamışsa da, en azından bir “rekabet bilinci” kazandırdığı söylenebilir. Ancak, yurt içinde, sermaye mülkiyetinin yaygınlaşması, teknelci eğilimlerin kırılması, kalite ve standard anlayışının gelişmesi, teknolojik yeniliklerin gerçekleştirilmesi gibi hedeflere henüz fazla yaklaşmamıştır.

Bugün varılan noktada, 1930’ların devletçiliğinin bir yerli müteşebbis zümre yaratmaya yönelik uygulamaları ile 1950’den ve özellikle de 1965’den sonra uygulanan geniş teşviklerin, korumacı politikaların, düşük kur ve faiz politikalarının önemli rolü bulunduğu inkâr edilemez. Bu politikaların sonucu olarak daha çok içe dönük üretim yapan, bazı alanlarda tekel durumunda bulunan, yüksek gümrük duvarları ve ithal yasakları ile korunan bir sanayi oluşmuştu. 1980’den sonraki politikaların sanayiın yapısal dönüşümünü gerçekleştirdiğini söylemek güçse de, dışa açık bir ekonomiye yönelmede atılan bazı adımlar geleneksel yapıyı oldukça sarsmıştır.

1980 sonrası uygulanan dışa açılmanın bir faydası, bir bakıma özel koşullarda büyüyen Türk işadamaının dünya pazarlarında boyunun ölçüsünü alması olmuştur. Bu sayede bir rekabet kavramı, kalite ve standard arayışı, teknolojik yenilik ihtiyacı sanayiın gündemine girmeye başlamıştır. Bu gelişmeler sonucunda bugün varılan noktada Türk işadamaı, kendini en azından bazı sek-

² Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), *Dış Ticaret Raporu-İthalat ve İhracatta Sorunlar ve Öneriler*, s.9-10. TÜSİAD Yayını, İstanbul, 1986.

³ a.g.e., s.10.

törlerde A.T. ile rekabete hazır 'hissetmekte' ve daha şimdiden bir panik veya teslimiyet havasına girmekten kendini uzak tutmaktadır.

Burada Türk sanayicisinin kendini rekabete hazır 'hissettiğini' söyledik; çünkü, objektif rekabet edebilirlik derecesi ve Türk sanayiinin rekabet gücü hakkında maalesef sektör bazında ayrıntılı ve bilimsel araştırmalar yapılmış değildir. Bu konuda referans olarak kullanılan bazı çalışmalar "rekabet edileceğine inanma" kriterine göre hazırlanmıştır ve gerçek bir rekabet araştırması olmaktan uzaktır. Bu konuda ciddi araştırmaların yapılması, hangi sektörlerde rekabet edilebileceğinin tesbiti ile muhtemel kayıp ve kazançların ortaya konulması, hâlâ ciddi bir ihtiyaç olarak ortada durmaktadır.